

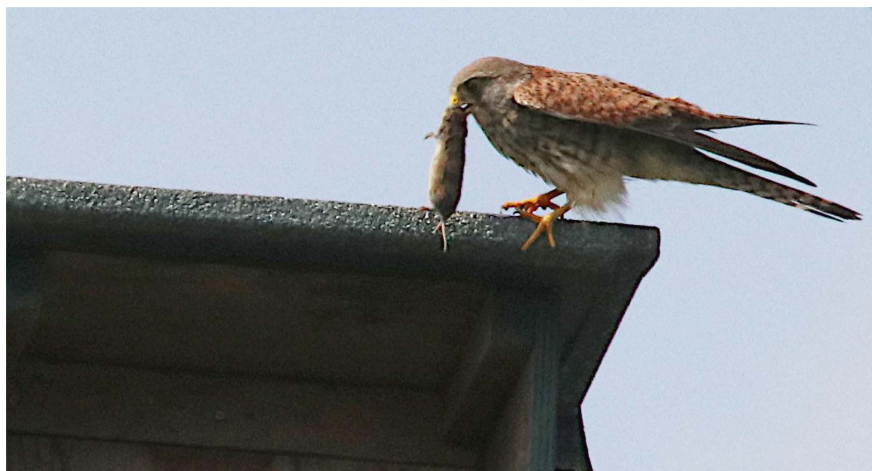

FOTO: LEEN PAUWELS

Mannetje Torenvalk brengt een lekker hapje

het ons een beetje te dagen, het mannetje zag er nog uit als een vrouwtje. Het grijs op de kop en staart was minimaal aanwezig, we gingen uit van een 2e kj mannetje. Op het moment van paring die dag hing er trouwens ook een derde adult rond. De periode daarna was er nog steeds geen teken van broeden, dat kwam pas op 16 mei. Toen zagen we dat het vrouwtje in de kast zat, af en toe was haar kopje boven de rand zichtbaar. Op 16 juni zagen we erg verdacht gedrag, het vrouwtje scharrelde een beetje rond in de kast, met steeds haar kopje naar beneden. Dat duidde vast op jonge Torenvalkjes.

Uitvliegen

Op 18 juni was er onomstotelijk bewijs, de bedelroep van de jonkies was van afstand te horen. De vlag ging uit, de beschuit met muisjes werd toegezegd. Maar ja, corona-tijd, het is er nooit van gekomen. 19 juni is de foto genomen van de aanvoer van een muis. Op 5 juli zagen we voor het eerst dat er vier jonge vogels waren. Daarna ging het snel. Op 12 juli was het klassieke beeld van vier jonge, maar al vrij forse valkjes op de rand van de kast te zien. De dagen erna was het eigenlijk geen gezicht; de jonge valken waren behoorlijk onbeholpen, konden nog nauwelijks vliegen, gebruikten de schuine balken in de mast als glijbaan en eentje viel min of meer als een baksteen op de struiken onder de kast. We hielden ons hart vast. Maar gelukkig bleken de ouders goed op te passen, alle vier de jonge vogels zijn in staat gebleken vrij uit te vliegen.

Nawoord: de vele waarnemingen doen vermoeden dat we dagelijks naar de nestkast lagen te loeren, maar dat is niet zo. Drie leden van onze groep wonen op IJburg en maken zeer regelmatig een rondje door het park. Bijgaande foto's zijn van Leen Pauwels. De foto's zijn van grote afstand met een grote telelens genomen.

De comeback van de Ooievaar

Frank van Groen

Ooievaars zijn majestueuze vogels die mensen al eeuwenlang aanspreken. Bekend is de mythe dat ze kinderen brengen. Ook siert de vogel menig stadswapen. Als cultuurvolger broeden Ooievaars in dorpen en steden, maar ook in boomgaarden en bij boerenerven. Vaak maken Ooievaars gebruik van door mensen aangeboden nestgelegenheden, maar ze kunnen ook heel goed zelf een nest

FOTO: FRANK VAN GROEN

Vijf juveniele Ooievaars op het nest in het Vondelpark, 15 juli 2018, het hoogste broedsucces tot nu toe in de 21e eeuw in Amsterdam

bouwen. Zo verkoos een stel Ooievaars in het Vondelpark eens een afgezaagde boom, overigens zonder succes. In Artis bouwde een paartje een nest in een grote Witte Paardenkastanje in de buurt van het leeuwenverblijf, en op de kerk aan de Zaaierweg in Betondorp was ook sprake van spontane vestiging en nestbouw, aanvankelijk tot ongenoegen van het kerkgenootschap.

Toen ik begin jaren tachtig van de vorige eeuw begon met vogels kijken was de Ooievaar bijna uitgestorven als broedvogel in Nederland. Er was nog slechts één geheel wild paartje over dat broedde in het dorp Grafhorst bij Zwolle. De weinige andere paren waren toen afkomstig van het herintroductieproject van Vogelbescherming, of het ging om mengparen. Deze vogels trokken niet meer en werden 's winters bijgevoerd. Na het halen van mijn VWO diploma in 1982 kreeg ik van mijn moeder een tienertoer-ticket cadeau waarmee je een aantal dagen onbeperkt door heel Nederland kon treinen. Ik moest natuurlijk naar Zwolle, een vogelbestemming die met de fiets vanuit Amsterdam in de praktijk niet bereikbaar was. Vanaf NS-station Zwolle ging het met een huurfiets naar Grafhorst en daar zag ik op 6 juli mijn eerste wilde Ooievaars in Nederland, een topsoort. Het ging om vier exemplaren, twee jongen op het nest en hun ouders. Een jaar eerder zag ik op 15 juli mijn eerste vrij levende

FOTO: FRANK VAN GROEN

Drie overwinterende jonge Ooievaars met hun ouders in Park Frankendael, 17 januari 2014, een unieke gebeurtenis

Ooievaar bij het Zwin, net over de grens in België, waar ze in die tijd gekweekt werden. Ik heb het altijd als bijzonder ervaren Ooievaars te zien, zeker ook vanwege de zeldzaamheid van de soort toen ik begon met vogelen. Daarom werden waarnemingen altijd genoteerd en toegevoegd aan mijn database met vogelwaarnemingen, al is daar de laatste jaren in en rond Amsterdam wel een beetje de klad in gekomen vanwege de succesvolle vestiging als broedvogel. Nu staan er 1050 waarnemingen in mijn database, waarvan 700 van de afgelopen tien jaar. Het hoogste aantal dat ik ooit op één dag waarnam betrof een groep van 2000 vogels op 11 mei 1994 bij Qalaat al Arimah in Syrië, niet ver van de grens met Libanon.

Eind jaren negentig hield ik me bezig met florakarteringen in opdracht van Provincie Noord-Holland, onder meer in het Vechtplassengebied en Amstelland. Behalve planten hadden als bijvangst ook vogels mijn interesse. Een dag was zonder meer goed als er een Ooievaar overvloog. In de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw zou de waarneming van een Ooievaar in Amsterdam zeker de Amsterdamse Vogel-App-groep gehaald hebben, als die toen zou hebben bestaan. De soort broedde in die tijd nog niet in de regio Amsterdam, maar dat zou niet lang meer duren. De landelijke stand was aan het toenemen en in 2002 was het zover, het eerste Amsterdamse broedgeval sinds een eeuw, en wel in Park Frankendael, exact dezelfde plek waar ook het laatste broedgeval plaatsvond.

Ooievaar door een diep dal

In vroeger eeuwen zijn Ooievaars in Nederland waarschijnlijk algemene vogels geweest. In de 19e eeuw zou sprake geweest zijn van achteruitgang. Aan het einde van

de 19e eeuw was de Ooievaar zeldzaam in Amsterdam. Er nestelde een paartje op de hoek van de Middenweg en de Kruislaan (Louwe Kooijmans, 2002). Bekend is dat ook in Frankendael in de toen nog landelijke Watergraafsmere lange tijd een paartje Ooievaars broedde. Deze broedlocatie is vermoedelijk voor 1903 verlaten. In 1913 leverde een landelijke telling van Ooievaars ongeveer 500 nesten op. In 1939 kwam men niet verder dan 310 paar. Vanaf 1955 wordt de landelijke stand jaarlijks bijgehouden. Ooievaars bleven afnemen tot in de jaren zeventig, toen nog maar enkele paren over waren. Als oorzaak voor de achteruitgang werd de intensivering van de landbouw gezien, met name het grootschalige gebruik van landbouwgif en (water)vervuiling, waardoor potentiële prooidieren schaars werden. Ook op trek waren de vogels niet veilig.

Vogelbescherming Nederland trok zich het lot van deze iconische soort aan en startte in 1969 een beschermingsproject, met de kweek van de vogels in ooievaarsdorp Het Liesveld en later ook in zogenaamde buitenstations, waar de vogels langzaam konden wennen aan een leven in de vrije natuur. Heel langzaam begon het aantal vrij levende Ooievaars weer te groeien, eerst vooral in de directe omgeving van de buitenstations.

Sinds de jaren tachtig zit de populatie Ooievaars in Nederland gelukkig weer duidelijk in de lift. Vooral in de jaren negentig ging het hard. In 1998-2000 broedden alweer 330-400 paar Ooievaars in Nederland. Daarna groeide de populatie door tot 825-1000 paren in de jaren 2013-2015 en 1050 tot 1150 paren in 2018. Daarmee is de soort weer helemaal terug en grofweg tweemaal zo talrijk als een eeuw geleden.

Voedsel en trek

In Nederland eten Ooievaars vooral regenwormen en insecten, aangevuld met allerlei dierlijk voedsel. Het gaat dan onder meer om muizen, mollen, kikkers en ook jonge vogels. Ooievaars lopen net als meeuwen graag achter trekkers aan om slachtoffers van landbouwwerkzaamheden te nuttigen. In het verleden trokken vrijwel alle Ooievaars weg. Met de komst van het herintroductieproject en bijvoeding in de winter veranderde dat. Steeds meer Ooievaars bleven overwinteren. De Nederlandse winterpopulatie is tegenwoordig stabiel op 550-675 vogels, terwijl de populatie als geheel groeit. Een groot deel van de vogels wordt in de winter nog steeds bijgevoerd, onder meer in diertuinen en door particulieren, maar ze foerageren ook op vuilnisbelten, onder meer op de muizen en ratten die daar leven. Overwinterende Ooievaars in Nederland zijn vogels van alle leeftijden. Alleen jongen van het voorafgaande broedseizoen trekken allemaal weg, nou ja vrijwel allemaal. Bijzonder was het dat drie jonge Ooievaars die in 2013 in Park Frankendael uit het ei kropen de hele winter in de buurt van het nest bleven rondhangen, samen met hun ouders, misschien wel vanwege de vele voeracties van een fanatieke liefhebber. Op 15 april 2014 waren de jongen nog steeds aanwezig. Mogelijk begonnen de ouders dat jaar daardoor later met broeden en waren op 15 augustus vier jongen van een nieuw broedsel nog steeds niet uitgevlogen, zie bijgaande foto. De meeste Ooievaars trekken tegenwoordig dus weer weg, net als vroeger, al gaan ze minder ver. Vuilnisbelten in Spanje en Marokko zijn populaire overwinteringsplekken.

Vestiging en uitbreiding in de Amsterdamse regio

Al enkele jaren volg ik in meer of mindere mate het wel en wee van de Amsterdamse Ooievaars. Zo worden broedlocaties bezocht en het aantal jongen genoteerd. De verzamelde data zijn ten behoeve van dit artikel aangevuld met gegevens uit Waarneming.nl. Hierdoor is het mogelijk een redelijk compleet beeld te schetsen van de kolonisatie van de Amsterdamse regio in de afgelopen twintig jaar. Van laat in het broedseizoen op het nest waargenomen juveniele Ooievaars is aangenomen dat ze met succes zijn uitgevlogen. Hierdoor kan het broedsucces hoger lijken dan in werkelijkheid het geval is geweest, hetgeen mogelijk gecompenseerd wordt doordat niet valt uit te sluiten dat hier een daar een enkele jonge Ooievaar is gemist.

In dierentuin Artis werden Ooievaars gehouden die met enige regelmaat jongen produceerden. In de jaren 2002-2010 waren daar één of twee nesten aanwezig waarvan de jongen werden geringd. Meestal werden de jongen na verloop van tijd niet meer terug gemeld. De meeste oudervogels waren Artis-vogels. Ook een jong dat in 2003 in Park Frankendael werd geringd broedde meerdere jaren in Artis, net als een vogel die in 1997 geringd was in Alphen aan de Rijn. Meestal broedden de vogels op grondnesten maar in 2005 werd gebroed in een Witte Paardenkastanje bij het leeuwenverblijf. In bijgaande grafiek is de ontwikkeling van het aantal bezette nestlocaties in de Amsterdamse regio en het aantal uitgevlogen jongen weergegeven. Hierbij zijn de broedgevallen in Artis niet inbegrepen.

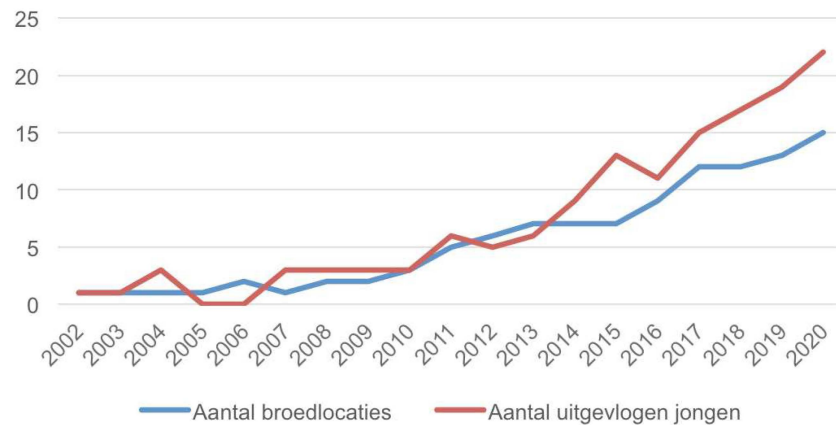

FOTOS: FRANK VAN GROEN

Drie juv. Ooievaars op het nest langs de Pl. Muidergracht, 2 juli 2020, het hoogste broedsucces op deze locatie tot nu toe

Vier juveniele Ooievaars op het nest in Park Frankendael, 14 augustus 2015, een late uitvliegdatum

Een stijgende lijn in de Amsterdamse broedgevallen

In 2013 kwam er weer een regionale broedlocatie bij, en wel in een woonwijk in Uithoorn. Hier vlogen meteen met succes twee jongen uit. Eigenlijk ging het hier om de verhuizing van een stel Ooievaars dat in eerdere jaren gebruik maakte van een ooievaarspaal op een weilandje bij het Zijdemeer, iets zuidelijker en net buiten de grenzen van de vwg-regio Amsterdam. In zowel het Vondelpark als Park Frankendael vlogen drie jongen uit. In 2014 en 2015 bleef het aantal broedlocaties stabiel op zeven. Voor zover bekend werd niet gebroed op de locatie bij Uithoorn. Nieuw was in die jaren een bezet nest bij de Kalfjeslaan, waar in 2015 voor het eerst een jong uitvlog. In 2014 was er voor de tweede maal sprake van broedsucces in het Amstelpark, met twee uitgevlogen jongen. Ook aan de Zaaierweg verliet een jonge Ooievaar het nest. In 2015 was op maar liefst zes locaties sprake van broedsucces, met vier uitgevlogen jongen in Park Frankendael als absolute top. Andere succesvolle broedlocaties in 2015 waar na jaren van mislukte broedpogingen voor het eerst jonge Ooievaars uitvlogen waren de Vrije Geer en de Plantage Muidergracht, met elk twee uitgevlogen jongen. De afgelopen vijf jaar groeide het aantal bezette nestlocaties onverminderd door tot 9 locaties in 2016 (6 succesvol), 12 in 2017 (7 succesvol) en 2018 (8 succesvol), 13 in 2019 (10 succesvol) en met als voorlopig hoogste aantal 15 in 2020 (11 succesvol). In 2016 was het Diemberbos een nieuwe locatie met een bezet nest. Hier staan drie kunstnesten op palen op een rij. Tot nu toe is hier nog niet met succes gebroed al leek in elk geval in drie jaren sprake van een bezet nest. Het jaar 2017 was goed voor drie nieuwe broedlocaties, hoewel nog zonder broedsucces: Lutkemeer, Gaasperzoom en Westerpark. In 2018 was voor het eerst sprake van nestbouw bij het dorpje Watergang,

tussen Varkensland en het Ilperveld. Dit was daarmee de eerste locatie ten noorden van het IJ/Noordzeekanaal. Het voorlopig hoogste 21e eeuwse broedresultaat werd eveneens in 2018 bereikt, in het Vondelpark, waar maar liefst vijf jongen uitvlogen. Ook in de Osdorper Bovenpolder was een nieuwe broedlocatie, waar meteen al drie jongen uitvlogen. In 2019 was er voor het eerst broedsucces op het nest in de Lutkemeer (twee jongen). In 2020 werd een nest bezet in Park de Kuil in Geuzenveld, met meteen al het eerste jaar al broedsucces in de vorm van twee uitgevlogen jongen.

Broedsucces

In Nederland worden veel gegevens over broedsucces van Ooievaars verzameld. Vanaf 1995 zijn er genoeg nestgegevens beschikbaar om naar trends in broedprestaties te kijken. Vanaf toen werden er jaarlijks van gemiddeld bijna 400 nesten gegevens verzameld. Daaruit blijkt dat ongeveer driekwart van de nesten uitgevlogen jongen oplevert, er gemiddeld ruim twee jongen op zo'n succesvol nest zitten en dat per gestart nest 1,6 jongen groot worden. Ten opzichte van andere Europese landen zijn deze prestaties laag. Ook nam het aantal uitgevlogen jongen per nest iets af sinds 1995. Ondanks het relatief geringe broedsucces groeit de populatie Ooievaars in Nederland. Een belangrijke factor die bepalend kan zijn voor de slagingskans van een nest Ooievaars lijkt bijvoeden te zijn. Ook de aankomstdatum van oudervogels is van belang. Deze factoren verklaren respectievelijk 3% en 6 tot 7% van de variatie in broedsucces. (Van Turnhout et al, 2017).

Hoe verhouden de Amsterdamse cijfers zich tot de landelijke gegevens? Doen onze Ooievaars het beter of slechter dan gemiddeld?

De afgelopen jaren zien we een groeiend aantal locaties waar met succes jongen uitvliegen in de Amsterdamse regio. In totaal zijn over de afgelopen 19 jaar 107 bezette nesten bekend, waarvan er 67 succesvol waren, met 140 uitgevlogen jongen. Het broedsucces per succesvolle locatie ligt daarmee even boven de twee uitgevlogen jongen, hetgeen overeen komt met de landelijke cijfers.

Per gestart nest vlogen in de Amsterdamse regio 1,31 jongen uit, hetgeen duidelijk minder is dan de 1,6 jongen waar voor heel Nederland sprake van is. Terwijl in heel Nederland driekwart van de paren met succes broedt is dat in de Amsterdamse regio slechts 63% over de periode 2002-2020. Een mogelijk verklaring hiervoor is dat ook enkele locaties waar alleen sprake was van nestbouw zijn meegeteld en dat met name de eerste jaren waarschijnlijk sprake was van relatief veel onervaren paren, die aan de rand van het verspreidingsgebied in Nederland aan een broedpoging begonnen. Als deze theorie klopt zou het aantal succesvolle paren in de loop der tijd moeten toenemen.

Dat lijkt inderdaad het geval te zijn. In de eerste helft van de kolonisatieperiode door Ooievaars van de Amsterdamse regio (2002-2010) vlogen minder jongen uit per bezette locatie, namelijk 1,21, dan in de periode 2011-2020 toen 1,32 jongen per bezette locatie uitvlogen. Het aantal jongen per succesvolle locatie lag in de eerste periode daarentegen iets hoger (2,13) dan in de periode 2011-2020 (2,08). In de periode 2002-2010 was 57% van gestarte nesten succesvol, sinds 2010 is dat toegenomen

tot 63%. De afgelopen twee jaar ligt dit cijfer zelfs op 75% en komt daarmee overeen met de landelijke cijfers. In een ver en grijs verleden, in de periode 1888-1897, zijn de eerste aankomstdatum en het broedsucces van Ooievaars in Frankendael bijgehouden (Stuijt en Vlek, 1994). In die tien jaar varieerde de aankomstdatum tussen 21 februari en 30 maart en vlogen gemiddeld 3,7 jongen per jaar uit. Vergeleken met de ruim twee jongen die tegenwoordig uitvliegen, zowel landelijk als in Amsterdam, is dat een hoog broedsucces. Toch neemt de populatie Ooievaars in Nederland tegenwoordig toe, terwijl die aan het einde van de 19e eeuw al aan het afnemen was. Er moet in die tijd sprake zijn geweest van een hogere sterfte dan nu het geval is. Als cultuurvolger heeft de Ooievaar zich de afgelopen eeuw waarschijnlijk nog verder aangepast aan de mens. De soort profiteert tegenwoordig van bijvoeden, gebruikt op grote schaal vuilnisbelten om te foerageren en hoeft mede daardoor, en door het warmer worden van de winters, steeds minder ver weg te trekken. Deze drie factoren, die eind 19e eeuw nog niet golden, hebben de sterftেকans voor Ooievaars ongetwijfeld doen afnemen.

Toekomstige ontwikkelingen

Het ligt voor de hand dat de populatie Ooievaars in de Amsterdamse regio verder zal stijgen. Ten noorden van Amsterdam is genoeg ruimte en voedsel om nog enkele paren te huisvesten. Ook kan de dichtheid in de stad verder toenemen. Wel zal daardoor steeds meer intraspecifieke concurrentie optreden met als gevolg daarvan mogelijk lager broedsucces. Vooral in het begin van het broedseizoen vinden vaak gevechten plaats om geschikte broedlocaties. Het kan er dan heftig aan toe gaan. Zo werd een vrouwtje van het nest bij de Vrije Geer bij een dergelijk gevecht zelfs een keer gedood. De vier eieren werden vervolgens door mensen uit het nest gehaald en in een broedmachine in Artis uitgebroed.

Het lijkt me goed mogelijk dat over een jaar of tien 25 paar Ooievaars in de Amsterdamse regio broeden. Als we in staat zijn ons leefmilieu te verbeteren met nog schoner water en minder gebruik van landbouwgif zal dat ook gunstig zijn voor Ooievaars. Wel is het dan van belang voldoende foerageergebied voor Ooievaars te behouden in de omgeving van Amsterdam, geen vanzelfsprekendheid met de strijd om de ruimte die gaande is.

Literatuur

Boele A., Van Bruggen J., Hustings F., van Kleunen A., Koffijberg K., VERGEER J.W. & VAN DER MEIJ T. 2020. Broedvogels in Nederland in 2018. Sovonrapport 2020/07. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Louwe Kooijmans, Jip. 2002. Guus in Frankendael. De Gierzwaluw 40-3.

Stijt L. & R. Vlek. Frankendael, Het reigerbos in de Watergraafsmeer. De Gierzwaluw 32-4.

Turnhout van C., A. Enters, W. de Nee & J. Nienhuis. 2017. Trends in broedprestaties van Nederlandse Ooievaars. Limosa 90:4.

Sovon Vogelonderzoek Nederland 2018. Vogelatlas van Nederland. Broedvogels, wintervogels en 40 jaar verandering. Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen.

Afscheid van de Hem-Slechtvalken

Roely Bos

Sluiting van de kolencentrale

In stad en ommelanden is het bekend: de laatste kolencentrale van het Nuon, nu Vattenfall, aan de Nieuwe Hemweg is versneld dichtgegaan. In plaats van eind 2024 is deze centrale al aan het einde van 2019 gesloten, omdat in Nederland de CO2-uitstoot in 2020 25% minder moet zijn, anders wordt het Urgenda-doel niet gehaald. Of dat doel gehaald gaat worden, daar zijn de meningen zeer over verdeeld. Het Planbureau voor de Leefomgeving geeft optimistische getallen door, maar critici schieten die af. In ieder geval levert de sluiting van de laatste kolencentrale van de Hemweg slechts 1% reductie op. De Coronacrisis heeft waarschijnlijk meer invloed.

Wat minder mensen weten is dat naast het ontslag van een paar honderd medewerkers deze klimaatmaatregel ook van invloed is op het paartje Slechtvalken dat al een aantal jaren op deze locatie broedt. In 2002 is de eerste slechtvalkennestkast opge-

FOTOS: ROELY BOS

Het wijfje Slechtvalk vliegt waakzaam en alarmerend rond tijdens een ringsessie